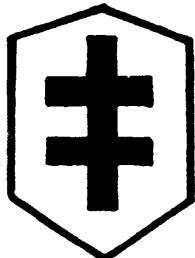

ВАДІЙ, НАРОДЗЕ, ЗА СВАЕ ПРАВИ! – К. Каліноўскі

З А
В О Л Ю
Б А Ш Ъ-
К А й-
Ш Ч Ы Н Ы!

ЗВАЖАЙ

Часапіс Беларускіх Ветэранаў. Выдае Камітэт Сувязі Быўшых Беларускіх Вайскоўцаў

Z V A Z A J – Magazine, published quarterly by Liaison Committee of Byelorussian War Veterans. Address: ZVAZAJ, 57 Riverdale Ave., Toronto, Ont., M4K 1C2

Год 7

Лістапад, 1980

№ 4 (20)

1000

У 980-ым годзе імёны Палацкага князя Рагвалода, яго дачкі Рагнеды, ейнага сына Ізяслава й Тураўскага князя Тура з'явіліся ў нашым старым летапісе "Апoвесьці мінулых гадоў". Такім чынам сёлета мінае 1 000 гадоў пісанай гісторыі Беларусі.

У паняволенай бацькаўшчыне нашай ня толькі гэтых угодкаў не съвятуюць, але на гэту выдатную дату акупацыйны апарат не з'вярнуў увагі. Зразумела. Чырвона-фашыстоўскі антынародны рэжым і яго мясцовыя калябаранты бяз супыну з'вягаюць пра Ільіча, розныя "бамы", "брахалкі" й іншыя варштаты прыгоняе ўлады. Яны памагаюць Маскоўшчыне рыхтаваць прылады вайны, каб паняволіць увесь съвет. Яны не зацікаўленыя, каб прыгадваць паняволенаму народу яго слайную мінушчыну.

За 1 000 гадоў народ наш прайшоў вялікі й цяжкі шлях, ён быў на вяршинах свае славы й магутнасці і ў пропасцях няволі. Адылі, за ўвесь гэты час, – і з гэтага мы павінны ганарыцца, – народ наш ніколі ня быў агрэсарам, адно абаронцам сваіх межаў і права да вольнага жыцця. Усім добра ведама, што народ наш надзвычайна добры, гасцінны, працавіты, богалюбны й ахвярны. Дабрыня ягоная як да сваіх так і чужых у вялікай меры спрычынілася да яго глуму.

Сёлета, у тысячагодзьдзе яго дзяржаўнага існаванья, жадаем яму хуткага вызвалення і будучыні лепшай, чымся было мінулае.

А мы, беларуская эміграцыя, голас нашага паняволенага народу ў вольным съвеце, мусім павялічыць нашы намаганьні, каб прысьпяшыць дзень яго збаўлення.

3 нагоды Тыдня Паняволеных Народу, у недзелью 13-га ліпеня 1980 г. у Дэтройт, ЗША, адбылася вялікая Дэмакратыя за вызваленіе народаў, паняволеных чырвонай Масквой і іншымі камуністычнымі дзяржавамі. Выдатна паказалі сябе беларускія ўдзельнікі з нашых

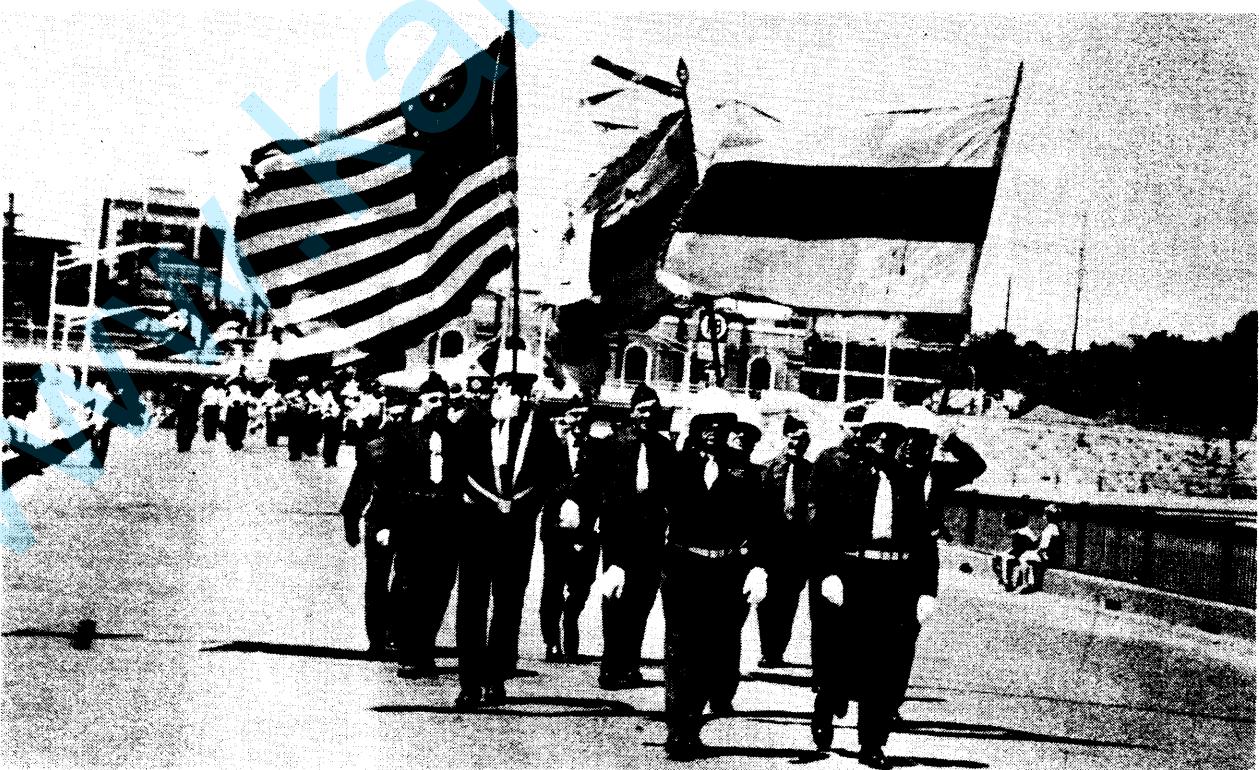
Здымка К-і

аэродрока Дэтройту, Кліўленду, Лёндану, Таронта й інш.
На здымку, ззаду за транспарэнтам, з'ялева направа:
ст.лейт. Падліпскі, ген. Я. Сажыч, а. Максім, Высоката-
чэсны Мікалай, Архіяпіскап БАПЦ і а. Страпако.
Дэмакратыя мела вялікі розгалас у Амерыцы.

Парада Дня Ўспаміну (Мэмор'ял Дэй) у Нью Брансвіку, Нью Джэрзі, 26.5. 1980 г. Уверсе – Адзьдзел ЗБАВА на плошчы, перад далучэннем да парады. Унізе – Сыцяжны Адзьдзел ЗБАВА на Албаны вуліцы, у 2-ой Дывізіі парады Дня Ўспамінаў. Вядзе камандзэр С. Гутырчык і заступнік М. Войтанка. Задзіночанье зноў атрымала ўзнагародную стужку за актыўны ўдзел і працу для добра амерыканскаса й беларускае справаў. Гэтай дарогай заклікаеша ўсіх беларуска-амерыканскіх ветэранаў, бяз розніцы груповых перакананняў, узяць удзел у наступнай парадзе 2-га лістапада ў Нью Брансвіку. Завецца яна "Мэсынг офф дэ Калорс" і ёсьць про-мілітарная. Каб нам атрымаць чацвертую стужку, абавязкава трэба ўзяць удзел.

*Камандзэр С.Гутырчык, ЗБАВА
Адзьдзел Ню Джэрзі*

Здымкі – Алег Губоцік, пасярод кіраўскіх шайты.

З В А Ж А Й

3

БЕЛАРУСКІ ГІСТАРИЧНА-ВАЙСКОВЫ КАЛЯНДАР

23-га кастрычніка, 1919-га году

галоўнакамандуючы польскай арміі, што тады акупавала значную частць тэрыторыі Беларусі, выдаў адмысловы дакрэт, які дазваляў легальнае фармаванье беларускіх вайсковых адзьдзелаў. Камандуючым гэтымі адзьдзеламі быў назначаны палкоўнік Канапашкі, дасьветчаны польскі афіцэр, які быў шчыра ў цалкам адданы беларускай справе (1). Пасыль зъяўлення дэкрэту, быў арганізаваны штаб падначалены палкоўніку расейскага генеральнага штабу Бародзічу і была створаная Беларуская Вайсковая Камісія, якая мела стацца ядром будучага Міністэрства Вайсковых Справаў БНР. Ня гледзячы на тое, што ў фармаванье беларускіх вайсковых адзьдзелаў было ўкладзена шмат працы й энэргіі, дасягнуць значных посьпехаў не ўдалося. Прыйчынай гэтага быў факт, што акупанты, будучы гаспадарамі палажэння ў акупаванай Беларусі, пайшлі на гэты крок дзеля тактычных палітычных мяркаваньняў. Навонкі яны вымушаны былі пропагаваць сваю талеранцыю, дазваляючы фармаванье беларускага нацыянальнага войска; на самай-жа справе яны рабілі ўсёмагчымае, каб гэтamu перашкодзіць.

Спраба Беларусаў выкарыстаць польскага акупанта для арганізацыі сваіх вайсувых адзьдзелаў не ўдалася. Сам дэкрэт быў няшчыры. Аднак ён меў і станоўчы мамант: ён абнадзеіў беларуское грамадзтва. Пад упрыгожваннем гэтае падзеі й дзяякуючы дзейнасці Беларускай Вайсковай Камісіі ў нашай зітаратуры зарадзілася целая лінія г.зв. "вяяцкай паэзіі" (2), у якую ўлучыліся такія перадавыя і выдатныя паэты, як сам Янка Купала, які зь вялікім захапленнем стварыў цэлую нізку "Песьнёў на вяяцкі лад", а таксама Зымірок Бядуля ("У калядную ноч", "Вяяцкія песьні", "Прысяга" і інш.) і Алесь Гарун. З маладзейшых паэтаў выдзяляецца Макар Краўцоў (М.Косьцьевіч), першы твор якога з цыкли "вяяцкае паэзіі", "Вяяцкі гімн", надрукаваны ў № 9 газэты "Беларусь" і які пачынаецца словамі "Мы выйдзем шчыльнымі радамі" стаўся нашым нацыянальным гімнам (музыка У.Тэраўскага) і Уладзімер Жылка, які ў сваім вершы "Покліч" заклікаў: "Пад штандар бел-чырвона-белы гуртуйся, раць, адважна, съмела, адважна-храбрых вяякоў".

Зноски: 1) Ф. Кушаль, "Беларускаю рукою" (Да 35 гадавіны Слуцкага Паўстаньня), "Бацькаўшчына", № 47-48 (277-278), за 1955 г. бб. 1-2.

2) "Уладзімер Жылка: Творы" (Да 20-х угодкаў съмерці). Пад рэдакцыяй і з каментарамі Ант. Адамовіча, Нью Ерк, 1953, б. 3-4.

31-га кастрычніка, 1917-га году

пачаўся, а 6-га лістапада закончыўся ў Менску агульна-беларускі вайсковы ўзезд, на якім былі прадстаўнікі беларускіх вайсковых арганізацыяў з усіх франтоў вайны, таксама і прадстаўнікі ад Балтыцкага флёты. Яны выбраўлі Цэнтральную Беларускую Вайсковую Раду пад старшыствам С. Рак-Міхайлоўскага. Рада гэтая і пераняла кіраўніцтва ўсёй далейшай беларускай вайсковай акцыяй.

Узезд быў завяршэннем усяго тагачаснага беларускага вайсковага руху, які паўстаў у выніку дэкрэту, што выдаў у жнівені 1917 г. Часовы расейскі ўрад, дазваляючы на нацыяналізацыю тых вайсковых адзінак расейскай арміі, дзе балышыню складалі нерасейцы.

Пасыль выходу гэтага дэкрэту беларускі вайсковы рух стаўся легальным і арганізацыя беларускіх вайсковіццаў пачала разгортацца штогод хутчэй і шырэй. Гурткі беларускіх вайсковіццаў паўставалі зь іншыятывы і нацыянальнага пачуцця паасобных беларускіх афіцэраў і жаўнераў, што адчувалі ѹ добра разумелі безадкладную патрэбу самаарганізацыі ўсіх Беларусаў, дзе б яны не знаходзіліся. Цэнтральная-ж Беларуская Вайсковая Рада, якая пазней зылілася з Цэнтральнай у Вялікую Беларускую Раду, адыйграла важную ролю ў адбудове незалежнасці Беларускага Народнага Рэспублікі.

4 - га лістапада, 1501-га году

пад Мсьціславам адбылася вялікая бітва, падчас якой армія Вялікага Княства Літоўскага, страшішы звыш 7 тыс. забітымі і шмат больш параненымі, была разбітая. Літоўская армія камандавалі ваявода Мсьціславскі, князь Міхал Лінгвіневіч і Яўстафі Лашкевіч, расейскімі-ж войскамі, у колькі раз большымі за літоўскую – Васіль Шамякін і князь Мажайскі. Прыйчынай апараты літоўскіх войскаў, апрач пераважаючай сілы Маскоўшчыны, быў ад'езд зь Літвы вялікага князя Аляксандра ў Польшчу, дзе ён быў каранаваны на польскага караля, што зрабіла цяжкое ўражанье на літоўскую армію, адмоўна ўпłyваючы на настроі жаўнероў, што мусілі бараніць усходніх межаў Вялікага Княства ад маскоўскай агрэсіі.

Бітва пад Мсьціславам была аднай із шматлікіх бітваў у часе крывавай вайны між Маскоўшчынай і Вялікім Княствам Літоўскім у 1499-1503 гг., выкліканай імперыялістычнымі пасяганнямі маскоўскага князя Івана III на землі ВКЛ. Вайна гэта закончылася шасцігадовым замірэннем, падпісаным у сакавіку 1503 г. (Гл. таксама "Беларускі гістарычна-вайсковы каляндар", "Зважай", № 3(19), за 1980 г., б. 5).

Ад 11-га да 18-га лістапада, 1918 году

амаль уся Віцебшчына была ахоплена антыбальшавіцкім паўстаньнем, што выбухла ў Вялікім павечері пракінулася ў сумежныя часткі Смаленшчыны, Пскоўшчыны і навет у адлеглую Магілёўшчыну. Вялікіе паўстанцы было першым па часе, найвялікшым па колькасці ўдзельнікаў і адначасна найбольш стыхійным антыбальшавіцкім паўстаньнем у Беларусі. У паўстанні ўдзельнічала блізу 50 тысяч сялян, мяшчанаў і інтэлігенцыі.

Яно закончылася пасыль няроўнага бою паміж паўстанцамі і аб'еднанымі сіламі чэкістых, міліцыі, "Інтэрнацыянальнае брыгады" і роты курсантаў Цыверскае партыйнае школы, што адбыўся ў Сям'чоўскім барыяле Вяліжа.

Савецкія аўтары, якія на працягу даўжэйшага часу або прамоўчвалі або акрэслівалі Вялікіе паўстанцыне як "міт" беларускіх буржуазных нацыяналістаў, ці асабістай выдумкай Юркі Віцьбіча,(1) пазней вымушаны былі прызнаць, што яно запраўды мела месца ў што яно мела антыбальшавіцкі, контррэвалюцыйны характар (2).

Зноски: 1). Артыкул "Далёкае і блізкае", "Голос Радзімы", № 43 (332) за 1960 г.

ЗВАЖАЙ

2). Гл. "Камітэты беднаты Беларусі". Зборнік дакументаў і матар'ялаў. Архіўнае кір-ва Мін. Унутр. Справаў БССР. Выд. АН БССР, Менск, 1958 г., б. 146; П.Г.Софінаў: "Нарсы гісторыі Усерасейскае Надзвычайнае Камісіі 1917-1922". Дзярж. Выд. Паліт. Літ., Масква, 1960, б. 118. Галоўная крыніца вестак пра Вялікую Паўстаньне – пісьменык Юрка Віцьбіч, навочны съвтка гэных гістарычных падзеяў і пашыральнік паўстанскіх адозваў на Вялікіне. Ягоныя ўспаміны па раскіданыя па бачынках беларускага эміграцыйнага друку, асабліва ў газэце "Бацькаўшчына". Для прыкладу гл. "Бацькаўшчына" № 435/6 з 1958 г. і № 536/7 з 1961 году.

14-га лістапада, 1920 году

у Слуцку адбыўся Зьезд Случчыны, скліканы Беларускім Нацыянальным Камітэтам. У ім брала ўдзел 107 прадстаўнікоў ад гораду Слуцку і 15 ад розных воласцяў Слуцкага павету. На Зьезьдзе былі таксама прадстаўнікі ад беларускіх адзьядзелаў ген. Балаховіча й камісар Ураду БНР на Слуцкую акругу й прадстаўнік Найвышэйшае Рады БНР Павал Жаўрыд.

Зьезд гэты, прызнаючы сябе найвышэйшим народным прадстаўніцтвам Случчыны, выказаўся, што жыхарства Случчыны на прызнае ніякае чужое ўлады й будзе лічыць законнымі толькі тую ўладу і ўрад, якія выбірають пастаўшчыцу сам беларускі народ. Зьезд катэгарычна запратэставаў супраць заніцца нашай Бацькаўшчыны чужацкім і самазванымі савецкімі ўладамі. Зьезд Случчыны прыняў рэзалюцыю, у якой, між іншым, гаварылася: "Першы беларускі зьезд Случчыны вітае Найвышэйшую Раду Беларускай Народной Рэспублікі і заявляе, што ўсе свае сілы аддашьць нашай Бацькаўшчыне, катэгарычна пратэстуе супраць заніцца нашай Бацькаўшчыны чужацкім і самазванымі савецкімі ўладамі. Хай жыве вольная і незалежная Беларуская Народная Рэспубліка ў яе этнографічных межах!".

Вынікам Зьезду Случчыны было гераічнае Слуцкае антыбальшавіцкае паўстаньне, якое выбухла ў канцы лістапада 1920 году.

21-га лістапада, 1920 году

выбраная колькі дзён раней зьездам Случчакоў Рада Случчыны выдала дэкларацыю, у якой заклікала народ стаць на збройную збарону незалежнасці Беларусі. Слуцкая Рада, выконавочы волю сялянства, якое яе выбрала, заявіла ўсюму съвету, што "Беларусь павінна быць вольнай і незалежнай рэспублікай у яе этнографічных межах", і што яна, Рада Случчыны, будзе "бараціць інтарэсы сялянства ад гвалту з боку чужаземных захопнікаў і, у выпадку патрэбы, навет сілаю аружжа".

На глядзячы на гэтае цвёрдае й непахіснае становішча Рады, бальшавікі, ігноруючы волю народу, пачалі займашь Случчыну. Верныя сваёй пастанове, адважныя Случчакі схапіліся за зброю, каб спыніць бальшавіцкі наступ. Гэты гераічны чын увайшоў у нашу гісторыю як Слуцкае антыбальшавіцкае Паўстаньне.

27-га лістапада, 1920 году

у выніку наступу Чырвонай Арміі супраць Беларускай Народной Рэспублікі, на Случчыне распачаўся крывавы бой паміж 1-й Слуцкай Брыгадай і 16-й савецкай арміяй. Случчакі, верныя сваёй пастанове з 21-га лістапада аб збароне незалежнасці Беларусі, хапіліся за зброю, каб спыніць бальшавіцкі наступ. Дабраахвотнікі было больш, чымся зброі і амуніцыі. За некалькі

дзён была зарганізаваная Слуцкая Брыгада, якая абсадзіла фронт на працягу 100 км. Савецкая армія не магла справіцца з паўстанцамі. На бок беларускіх паўстанцаў пераходзілі чырвонаармейцы. Случчакі былі прымушаны адступаць толькі пад ціскам г. зв. інтэрнацыянальных адзьядзелаў, кінутых бальшавікамі на слуцкі фронт. Ня глядзячы на такую пераважаючу сілу ворага, Случчакі паўстрымоўвалі ейныя вялізны напор, адбіваліся ў няроўных баёх да 28-га сінегня 1920 г., калі былі прымушаныя адступіць за раку Лань, якая зьяўлялася афіцыйнай бальшавіцка-польскай граніцай паводле Рыскай умовы. Палякі разбройлі і інтэрнавалі Слуцкую Брыгаду.

Ахвяра Случчакоў на была дарэмнай. Яна застанецца ў памяці беларускага народу як вялікі нацыянальна-гістарычны акт на шляху змагання за сваю нацыянальную і сацыяльную свободу. Слуцкае паўстаньне – гэта выху народнага гневу супраць бальшавіцкага ўздзеку над правам на нацыянальнае самавызначэнне, супраць гвалту над сувэрэннай Беларускай Народной Рэспублікай. Ідэлы, за якія змагаліся Случчакі, жывуць у беларускім народзе, натхнюючы яго да змагання за перамогу над адвечным ворагам Беларусі – Москвой.

28-га лістапада, 1918-га году

Рэвалюцыйны Савет Расейскай Савецкай Рэспублікі адмысловым загадам утварыў Менскую Ваенную Акругу. У яе склад уваходзілі Менская, Смаленская, Віцебская, Магілёўская і Віленская губэрні. У савецкай гістарычнай літаратуры гэтая дата лічыцца датай утварэння сучаснай Беларускай Ваеннай Акругі (БВА). Беларуская Ваенная Акруга (з 22-га лютага 1918 г. – "Чырвонасцяжная") – ваенна-адміністрацыйнае аб'яднанне вайсковых адзінак, злучэння, ваенных навучальных і іншых ваенных установаў, мясцовых улікова-мабілізацыйных ворганаў (ваенкаматаў), што ёсьць на тэрыторыі БССР. У вадносінах да Беларусі яна мае выключна тэрытарыяльнае значэнне.

На працягу сваёй 52-х-гадовай гісторыі БВА шмат разоў змяняла назыву. Гэтак ужо 15 днія пасля ўтварэння Менскай, 14.12.1918 г. яна была перайменаваная ў Заходнюю Ваennую Акругу. Дзесьць ў 1920 г. ЗВА ўлілася ў склад Заходняга Фронту. 8-га красавіка 1924 г. Фронт быў зноў перайменаваны ў Заходнюю Ваennую Акругу. Беларуская Ваенная Акругай яна пачала звацца толькі ў 1926 годзе. З 1938 – Беларускай Асобай Ваеннай Акругай, а ў 1940 годзе называ "Беларуская" выкідаеща" і заміж яе ўводзіцца Заходняя Асобая Ваенная Акруга. У пачатку савецка-німецкай вайны ЗВА ператвараецца ў "Заходні Фронт", потым пераназваны ў 3-ці Беларускі Фронт (24.4.1944), затым у "Беларуска-Літоўскую Ваennую Акругу" і ў сакавіку 1946 г., канчатковая, зноў у Беларускую Ваennую Акругу. Друкаваным ворганам БВА зьяўляецца газета "Во славу Родіне"; у расейскай мове. За ўсьве час існаванья БВА яе войскамі кіравалі толькі два Беларусы: Г. Убарэвіч (1931 – 1937) і В. Пянькоўскі (1961 – 1964). Цяпер Беларускай Ваеннай Акругай камандуе ген.-палк. М. Зайцаў.

Як мы ўжо адзначылі, "Беларускай" БВА пачала звацца толькі з 1926 году. Бяз сумлеву, гэта звязана з тым, што пасля канчатковага ўстанаўлення заходніх межаў БССР, у пачатку 20-х гадоў пачалася ў тагачаснай БССР гарачая нацыянальная праца ўва ўсіх галінах беларускага жыцця, у тым ліку і ў галіне вайсковай. Ужо ў 1922 г. у Менску пачалася арганіза-

ЗВАЖАЙ

5

цыя Беларускай Нациянальнай Дывізіі. Увесь камандны склад яе, а таксама й жаўнеры былі вылучна Беларусамі. Пры штабе дывізіі існавала рэгуляміновая камісія, якая апрацавала й выпусціла друкам цэлы шэраг вайсковых рэгулямінаў ды іншых вайсковых падручнікаў у беларускай мове. Службовая мовай у дывізіі была таксама мова беларуская.

Аднак у 30-х гадох, калі пачалася жорсткая ліквідацыйная нацдэмушчыны, была зыліквідаваная й Беларуская Нациянальная Дывізія. На загад Масквы, яна была расфармаваная, а тых афіцэры, што ўцалі ад чыстак і жаўнеры былі парасыланы ў іншыя ваенныя акругі СССР. Як ведама, цяпер савецкія ўзброеныя сілы камплектуюцца паводле агульнасаюзнага прынцыпу. Што-ж тычицца беларускіх вайсковых фармацыяў 20-х гадоў, у савецкай гісторыяграфіі, паколькі нам веда- ма, пра іх старающа ня згадваць.

1 -га сінегня, 1918-го году

у Горадні адкрыўся Беларускі Нациянальны Кангрэс Горадзеншчыны, які трываў два дні. Кангрэс гэты паклікаў да жыцця Горадзенскую Беларускую Управу на чале з Е. Курловам і выказаўся за далучэнне ў склад Германскай імперыі. Паста- нова Кангрэсу матывавалася тым фактам, што ў той час, у сувязі з бальшавіцкай пагрозай, Беларуская Народная Рэспубліка, ня маючи сваіх узброенных сіл, шукала хаўрусынікаў і пляцдарму для падрыхтоўкі свае національнае арміі, каб вызваліць усю краіну.

Апорай і выхадным месцам сталіся беларускія землі – Віленшчына, Горадзеншчына й Беласточчына, якія меліся ўвайсьці ў склад Літвінскага дзяржавы. Паста- нова была вынесеная ў адпаведнасці з умовай, падпісанай паміж Літвінскім урадам і Віленскай Беларускай Радай 27.11.1918 г. аб добрых дачыненіях, супрацоўніцтве і змагацьні за волю абодвух народаў і была водгукам праекту адраджэння Вялікага Княства Літоўскага на аснове незалежнасці Беларусі й Літвы. Умова гэта была пашыраная й паш्वерджаная беларускім і летувіскім урадамі 11 лістапада 1920 г. На яе аснове ў Коўні пры летувіскім урадзе паўсталі Міністэрства Беларускіх Справаў, на чале якога стаяў былы першы прэм'ер ураду БНР Я. Варонка. Для змагання за супольныя інтарэсы, пры летувіскай арміі былі створаны беларускія адъяздзелы, для якіх выдаваўся часопіс "Вайсковы". Ен узгадоўваў беларускіх жаўнероў у національным духу й пабуджаў да змагання з ворагамі Беларусі.

3 – 8 сінегня 1917 году

ў Адэсе адбыўся зъезд Беларусаў, жаўнероў Румынскага фронту. Зъезд выказаўся за стварэнне Беларускай Народной Рэспублікі, прыняў статут арганізацыі беларускіх войскаў. Была вылучаная Беларуская Рада Румынскага Фронту. На зъездзе беларускія вайскавікі заявілі, што Беларусь ня можа быць прадметам гандлю паміж іншымі дзяржавамі і што яна павінна застацца сувэреннай краінай, якая сама будзе кіраваць сваім лёсам.

Першыя гурткі Беларусаў-вайскавікоў пачалі арганізацца ў царской арміі ў трапені 1917 г. (гл. "Беларускі гістарычна-вайсковы каляндар", трапен, "Зважай", № 2(18), б. 4). Але асабліва добра разгортвалася праца якраз на Румынскім фронце, дзе былі сканцэнтраваныя вялікая маса Беларусаў. Арганізатарамі і ініцыятарамі працэсу беларусізацыі былі тут ведамыя

беларускія патрыёты Антон Баліцкі, Сыцялан Некрашэвіч і Алеся Кучынскі.

Паводле загадаў Румынскага фронту, у склад арганізаванай беларускай арміі ўлучаліся: 6-ы Таўрагенскі пагранічны конны полк, названы першым гусарскім беларускім національным палком, 4-ты армейскі корпус у складзе 30-й і 40-й пяхотных дывізіяў; 4-ая

пяхотная дывізія, 26-ы аўтапанцырны адъяздзел; усе афіцэры й жаўнеры Беларусы з 4, 6, 8 і 9 арміяў пераходзіліся ў беларускія адъяздзелы (1). Былі ўжытыя заходы для перакідкі вайсковых адъяздзелаў у Менск. Аднак сабатаванье гэтага з боку небеларускага вышэшага камандаванья ды вонкавыя падзеі таго часу не дали магчымасці выкарыстошаць створаную армію. Паводле умовы зь Нямеччынай, Румынія абавязвалася абызбройц расейскую армію, што была на ейнай тэрыторыі. Былі разбрэноны ѹ беларускія адъяздзелы. (2) Калі-б гэта маса жаўнероў-Беларусаў знаходзілася не ў Румыніі, а на тэрыторыі Беларусі, інакш раззвіваліся-б падзеі ѹ зусім магчымы, што БНР, маючы рэальную апору ў форме свае національнай арміі, спраўлялася з агрэсарамі з заходу і ўсходу (3).

Зноски 1). Язэп Менскі: "Чаму ды як была ўтвораная Беларуская ССР", "Беларускі Зборнік", кн. 1, Мюнхэн 1955, б. 15; Вадзім Круталевіч: "Без народнай апоры" "Полымя", № 2 за 1967 г., бб. 179-181.

2). Язэп Менскі, там-же.

3). Гл. "Бацькаўшчына" № 43-44 (225-226) за 1954 г.

10-га сінегня, 1888 году

нарадзіўся адзін з найбольш актыўных удзельнікаў тварэння войска Беларускай Народной Рэспублікі й ведамы беларускі грамадзка-палітычны дзеяч генерал Мікола Дзямідаў. У беларускі національны рух М. Дзямідаў уключыўся ў канцы 1918 г., калі яму было даручана арганізацыйнае вайсковых адъяздзелаў БНР на Горадзеншчыне. 20 сінегня 1918 г. Дзямідаў, з групай ген. Кандратовіча і ўладамі БНР пераехаў у Горадню, дзе быў назначаны камандантам гораду. На гэтым становішчы ён прабыў да 1.6.1919 г., калі быў арыштаваны Палікамі.

Тут якраз Дзямідаў і выявіў свае вялікія арганізацыйныя здольнасці. За парадаўнальна кароткі час, ня глядзячы на вялікія цяжкасці палітычнага й эканамічнага характеру, Горадзенская камандантura з пункту гледжання арганізацыйнага стала ўзорна. Быў створаны конны гусарскі эскадрон, асобны батальён для патрульнай і гарнізоннай службы, аркестра, жандармэрыя, чыгуначная, паштовая і тэлеграфная службы. У той час у Горадню, як часовую сталіцу БНР, прыяжджалі хаўрусыніцкія місіі – амэрыканская, французская і брытанская, якімі і заапякоўваўся Дзямідаў, як камандант гораду й прадстаўнік БНР.

Апроч працы ў Камандантуре, Мікола Дзямідаў наведаў навакольныя мястэчкі й дапамагаў у прызыўных працах наборных пунктаў ды ў арганізацыі павятовых беларускіх камандантур. Адначасна ён абараняў беларускія національныя справы перад польскімі пасяганнямі, змагаўся супраць польскай дывэрсіі, арыштоўваў польскую акуцию за далучэнне Горадзеншчыны да Польшчы.

За гэта ён быў арыштаваны ў канцы ліпеня 1919 г., інтэрнаваны ў Беластоцкім лягеры "Станцыя Рэзыдэльнай", у якім прабыў да вясны 1920 г. Выпушчаны

ЗВАЖАЙ

на волю, ён паступіў на службу ў беларуское войска, спачатку ў афіцэрскую школу, што тварылася на аснове ўмовы з Пілсудзкім, а пасля ў армію Балаховіча, які назначыў Дзямідава (у часе паходу бальшавікоў на Варшаву) начальнікам штабу 1-е брыгады. Калі бальшавікі былі пад Варшавай, Дзямідаў арганізаваў беларускі асобны батальён ды зь ім браў удзел у баёх на Палесьсі.

У 1922 г. М. Дзямідаў кандыдаваў на пасла ў польскі сойм ад Беластоцкае акругі. Напачатку 1923 г., разам зь іншымі беларускімі дзеячамі, ён быў выслены з Заходняй Беларусі і пераехаў у Латвію, дзе працаўаў у школьніцтве і ў грамадзкіх арганізацыях. У часе савецкай акупацыі Латвіі быў арыштаваны органамі НКВД і высланы на Лубянку. Пры Немцах Дзямідаў дапамагаў арганізаціи беларуское школьніцтва ў Латгаліі, а ў 1943 г. ён пераехаў у Ліду, дзе працаўаў у школьніцтве, адначасна арганізуячы беларускі батальён Санааховы. У 1944 г. ён працаўаў у вайсковым штабе пры Цэнтральнай Радзе ў якасці дзяжурнага штаб афіцэра Канцыляры Прэзыдэнта БЦР.

Пасля заканчэння вайны Мікола Дзямідаў апынуўся ў Нямеччыне, скучу ў 1950 г. выехаў у ЗША, у Чыкага. Там ён улучыўся ў Беларуска-Амерыканскую Нацыянальную Раду, супрацоўнічаў з Я. Варонкам і Я. Чарапуком, браў актыўны ўдзел у беларускім нацыянальным жыцці.

Памёр ген. Мікола Дзямідаў 23 трапення 1967 г. у Чыкага, дзе й пахаваны. (Больш падробныя весткі з жыцця ёго дзейнасці ген. Дзямідава – гл. В. Пануцэвіч: "Горадзеншчына ў нацыянальным руху ў 1918 – 1919 гг." "Бацькаўшчына", № 9-10 (623-624) за 1964 г., бб. 4-5.

13-я сінегня, 1595 г. (г. зн. 385 год таму)
адзьзедзел Казакоў на чале з Сэвэрынам (Семярынам) Налівайкам штурмам узяў Магілёў, спрычыняючы вялікія шкоды месту й ягоным жыхаром. Налівайка паходзіў з Падольля. Пэўны час ён знаходзіўся ў складзе рээстравага Казацтва (Казакі на каралеўскай службе, упісаныя ў асобы "рээстр", які даваў ім шматлікія ільготы), прымаў ўдзел у паходах супраць Туркаў і Татараў, а затым паступіў на службу да князя Астроскага. У 1594 г., абураны за съмерць свайго бацькі, замучанага магнатам Каліноўскім, Налівайка пакінуў службу Астроскага, сабраў адзьзедзел нерээстраваных Казакоў і зьбеглых сялянаў, сярод якіх былі й сяляне зь Беларусі, і ўва ўмовах агульнага ўздыму паўстанскага руху на Украіне, спачатку пайшоў у Малдавію і Трансильванію а потым, і каб пазъбегнуць сутычак з рээстравым войскам гэтмана Лабады, пайшоў із сваім адзьзедзелам у Беларусь, займаючы шматлікія мясцовасці, як Петрыкаў, Слуцак, Быхаў, Рэчыцу, Пінск і Магілёў. У пачатку 1596 г. Налівайка із сваім адзьзедзелам пайшоў на Валынь, дзе праз некалькі месяцаў пацярпей апазицію пад Лубнамі. Сам Налівайка быў скоплены, катаваны й пакараны съмерцю ў Варшаве.

У савецкай гісторыяграфіі паўстаныне Налівайкі як і наагул наяўнасць мяшчанскаў і сялянскаў паўстанняў канца 16-га і 17-га стагодзьдзяў у Вілікім Княстве Літоўскім разглядаецца тэндэнцыйна як "нацыянальна-вызвольная вайна" беларускага народа, як ягонае "змаганье за ўзьяднаньне з Маскоўшчынай", ігноруючы той факт, што рэлігійныя закалоты й мяшчанска-сялянскія паўстанні былі адлюстраваныем эпохі й вынікам цяжкога сацыяльнага палажэння. Паўстаныне гэтая быў ўласцівым не толькі ВКЛ, але й іншым дзяржавам, у тым ліку Польшчы й самой Маскоўшчыне.

21–22 сінегня 1918 году

Летувісы й Беларусы склікалі супольнае паседжаньне Рады Дзяржаўнай Абароны, на якім была даручана старшыні Беларускай Вайсковай Рады, ген. Кандратовічу, абарона Вільні ад бальшавікоў. Блізкасць Чырвонай Арміі ад горада й адсутнасць арганізаванай збройнай сілы змусілі ген. Кандратовіча прыступіць (у паразуменьні зь Летувіскай Вайсковай Радай) да фармаванья вайсковых адзьдзелаў яшчэ перад згаданым паседжаньнем.

Былі апублікаваныя адозвы да насельніцтва і ўстановленыя прызыўныя камісіі. Першымі пачалі запісвацца ў войска афіцэры й жаўнеры, што вярнуліся зь Нямеччыны палону. Такім чынам з тых, што ў Вільні запісваліся ў беларуское войска, Прывізўная Камісія ў складзе генэралаў Кандратовіча, Адамкевіча й Нагевіча ды палк. Гужа стварыла ядро Першага й штаб Другога Беларускіх Палкоў.

Першым Беларускім Пяхотным Палком камандаваў палк. Лаўрэнцыёў, 2-ім – палк. Воўкаў. У шмат, у якасці начальніка штабу ўвайшоў капітан М. Дзямідаў. Апроч беларуска-летувіскіх вайсковых адзьдзелаў, у Вільні тварыліся таксама і адзьдзелы польскія, але Немцы не згадзіліся іх узброіць. З прычыны недамоўленасці ў справе Вільні, не дайшло таксама да польска-летувіскага паразуменьня ў справе супольнай абароны места. У выніку й была скліканая згаданая нарада.

Беларускі бок рэпредставіў на ёй Вацлаў Ластоўскі й ген. Кандратовіч. Аднак ген. Кандратовіч ня бачыў дастатковых сілаў для абароны Вільні. Тому ўжо 22 сінегня ён зь беларускімі адзьдзеламі выехаў у Горадню, лічачы, што там можна арганізаціа большыя беларускія сілы для змаганьня супраць бальшавізму. Сама ж Вільня была занята бальшавікамі 5 студзеня 1919 г., ня гледзячы на спробы абароны яе з боку польскай "самаабароны".

В. Сенкевіч

КРЫВАВАЯ НОЧ

Кастусь Акула, у сваей аповесьці "Змагарныя дарогі", выдадзенай у 1962 г., на бачынах 66-73, гэтак апісвае страшэнную ноч, якую перажылі кадэты Школы Камандзераў БКА з 3-га на 4-га ліпеня 1944 году на Віленскай таварнай станцыі, калі яны толькі што заладаваліся ў цягнік, каб ехаць далей на заход: "Ад'езд меў адбыцца дзесь калі поўначы. Канюхі ўзяліся ладаваць хурманкі й коней. Набліжалася дзявятая... Раптам... Раптам разарвалася неба... Не. І так нядобра. Цяжка было сказаць, што здарылася перш, а што пасля. Ясна было адно. На цэлай станцыі стала так пракрэзывіла відна, што нельга было адразу адчыніць зынестадзейку асьлепленыя очы й разгледзіцца. Але ці быў і час, каб разглядзіцца. Здавалася, што бязъмежнае неба ў вадну й тую самую часіну павесіла на толькі над станцыяй, ня толькі над местам, але над цэлым імаварынным прасторам нязылічоныя мільёны лямпаў. Пад нагадам можна было-б знайсці найменшую іголачку, найдрабнейшае зярнітка. Нябесныя высі напоўніліся адным сцэльным, густым, выючым, выклікающим найглыбейшую паніку, гукам. І таварная віленская станцыя, а найперш усё тое і ўсе тыя, што на ёй былі ў гэны нешчасціўныя вечар – усё гэта пачало ірваша, тузаша, ламаша, крышыша на тысячы, дзясяткі тысяч, мільёны кусочкі."

І далей: "Дорага каштавала бамбардыроўка Школе

З В А Ж А Й

7

Камандзераў Беларускае Краёвае Абароны. Было шэсьць забітых і пятнаццаць раненых – некаторыя цяжка. Найбольш пацярпела група юнакоў зь Нясвіжа...”

Ад таго часу мінула шмат гадоў і вось у № 1 часапісу “Неман” за 1979 год зьявіліся ўспаміны двух удзельнікаў “вызвалення” Беларусі ад нямецкага акупантата: ген.-маёра ў адстаўцы Зымітра Перамота, родам з Харкаўшчыны й былога стралка-радыстага Мукатая Жандаева з Казахстану. (Успаміны надрукаваны пад агульным загалоўкам “У агнявым небе”).

Вось-ж гэты апошні, Жандаеў, браў актыўны ўдзел у абедзьвюх бамбардыроўках – 3-га ліпеня, апісаную К. Акулам, і ў наступную ноч, 4-га ліпеня, калі цягнік з кадэтамі затрымаўся ў Ляндварове і юнакі маглі сачыць за бамбардыроўкай Вільні з адлегласці (з расказу Жандаева вынікае, што бамбардыроўка 4-га ліпеня была яшчэ страшнейшая). У разыдзеле “Над Вільній” ён піша: “Атрымалі загад – нанесці масіраваны ўдар па чыгуначнаму вузлу Вільні. Над цэляй адкрылі ўраганны агонь зэніткі, здавалася гарэла ўсё неба, дзясяткі пражэктараў кідаліся (мітусіліся) па паветры, хапаючы сваімі щупальцамі то адзін, то другі самалёт. Мы трапілі ў бязупынныя разрывы, па самалёце стукалі асколкі. Я дакладываю – разрывы справа, вышэй, ззаду. Лётчык, перамагаючы сябе, лезе праста ў пекла – мы ўжо на баявым курсе, манёўраваць нельга... Чую, Пяцроў дакладвае (інфармуе): “Бомбы ськіненыя, дахаты”.

Гэтыя сказы датычацца да бамбардыроўкі, якая адбылася 3-га ліпеня, хоць Жандаеў і не падае даты. Гэта відаць з далейшага тэксту. Такім “ынам маём два съветчаныні – адно “зь зямлі”, другое “з паветра”. Вайна, цярпелі адны й другія...

Мы згадалі пра гэту падзею 36-ці гадовай даўнасьці таму, што ў часе сустрэчі невялікай групкі былых кадэтаў, у жнівені сёлета ў Англіі, згадвалі й тую бамбардыроўку. Падчас гутаркі выявілася, што адзін з прысутных ужо пасъля налёту знайшоў сярод разбітых вагонаў трох бачынкі дзённініка, які вёў юнак-кадэт і ў якім, апрош іншага, меў запісаныя розныя патрыятычныя юнацка-вайсковыя песні, якія так часта съпявала беларуская моладзь на Бацькаўшчыне. Зь Вільні, праз усю Эўропу, у сваёй жаўнерскай торбе, затым у валіцы, ён давёз іх да берагоў Альбіёну.

*Паходнасць.**1. У гумігерах замкнух іншаго,*

Шэрым дзіроками на зорку ў зору

Ахвэрнем табе ми садою

.Кожна дзеню, кожна час беларус.

2. І нэма ў сэрцы энто ты спрачу

Мы ахвегай юнацкай гарыни

Ні маскою-бальшавік і ні мі

Ні тін нас вядзем да гары.

3. *Хмаруј домі над галоваші тae,
Вечер дыхае, мятаі, бальшавік
Беларусь, Беларусь замалая
за чубе, за чубе мы іздём.*

Хто ўпісаў тая песьні ў свой дзёньнік? Каму належыць гэтыя радкі? Калі-б хто распазнаў свой почырк, хай напіша ў рэдакцыю нашага часапісу. Калі-ж яны належыць да кагосыці, хто ў той трагічны вечар загінуў ад маскоўска-бальшавіцкіх бомбаў, няхай пухам будзе яму родная беларуская зямелька! А тым, што засталіся:

Гартуй сваю волю, і нэрви, і цела,
І дух наш народны ўзмацинай,
Каб мог ты заўсёды рашуча і съмела
Вясыці да свабоды свой край.

П. С. Было-б вельмі пажадана, каб тыя, што памятаюць прозывішчы загінуўшых у Вільні, падалі іх да ведама. Усе яны загінулі, каб жыла Бацькаўшчына!

B. C.

ВЭТЭРАНЫ ПАЧЫНАЮЦЬ ПРАГРАМУ 14-Й СУСТРЭЧЫ
БЕЛАРУСАЎ ПАЎНОЧНАЙ АМЭРЫКІ

Асаблівасцяцій 14-й сустрэчы Беларусаў сёлета былое, што адбылася ў паселішчы “Полацак” ля Кліўленду і мелася ўражаныне, што была яна ў родным вольным горадзе Полацку.

Раніцай а гадз. 10-й 30-га жнівеня сабраліся беларускія вэтэраны з адэўдзелу Огайо ды госьці й прадстаўнікі з іншых адэўдзелу. Дружына ганаровай варты, пасъля зборкі пры грамадскай залі, парадным маршам, пад камандай капітана Ю. Гасьцеева ды ганаровай асыстай маёра С. Гутырчыка, рушыла на ўзгорак да будынку ўправы пасёлку, дзе ёсьць машты для вывешвання сцягоў.

Наперадзе съязжныя нясе штандар Вэтэранаў, а іншыя – дзяржаўныя сцягі. Голосна гучыць песьня “Падніты родны съцяг дзяржавы”. Яна, прыгожай раніцай, рэхам адбіваецца ад вялікіх дрэваў, што абкружылі будынкі і звяртае ўвагу шматлікіх гасцей, якія прыбылі з розных мясцоў ЗША й Канады.

Перад маштай вэтэранаў чакаюць іншыя прадстаўнікі, а між імі й ген. Я. Сажыч. Гучыць каманда: – Дружына, стой! Паварот налева! Раўнія! Зважай! Направа глянь!

Капітан Гасьцеев, салютуючы, рапартуе генэралу:

– Ганаровая дружына адэўдзелу Беларускіх Вэтэранаў у Огайо гатовая да ўрачыстасці паднінцы съцягоў.

Генэрал салютуе, звяртаеца да дружыны: – Жыве Беларусь!

– Жыве! – адказвае дружына.

– Падніть съцягі! – загадвае генэрал Сажыч.

Урачыста ўзынімаюцца амэрыканскі ды беларускі съцягі. Дружына трymае “зважай”, а камандзёры салютуюць, іншыя ж трymаюць руку на сэрцы, як Амэрыканцы. Узноў гучыць каманда: – Зважай. Да малітвы! Вэтэраны ўзрушана съпяваюць:

Беларусь, наша Маці-краіна.

